

Bolyai János estéje

Monodráma

Történik 1857-ben

SZÍN: Bolyai János dolgozószobája. A falakon alacsonyban Bolyai Farkas öregkori, professzori taláros, egy fiatalasszony ünnepelőruhás, életnagyságú képe és Bolyai János arcképe. A játék hatását nagymértékben erősítheti a falak megfelelő részeinek beépítése megfelelő szögbe beállított tükrökkel. Baloldalt íróasztal, mögötte nagy fekete tábla az Appendix néhány mértani ábrájával, Jobboldalt heverő, felette az oldalfalon egy kard és tokjában egy hegedű, mellette kb. százliteres közönséges dézsa. A földön, az íróasztalon, a heverőn és két-három egyszerű széken szétszórtan, illetve rendezetten (például az íróasztal egyik sarkán) rengeteg, több mázsányi kézirat.

I. RÉSZ

A szín még sötét, amikor mikrofonból hatalmas tapsorkán hallatszík, majd túlzó pátozzsal: „Ma, halálának 110. évfordulóján az egész tudományos világ hálaadó szívvel emlékezik meg Bolyai Jánosról, aki az euklidészi geometria egyeduralmát megdöntő korszakalkotó térelméletével az első kaput nyitotta meg az úrkutatás, a viláágúr meghódítása felé.“ Ujabb tapsorkán, amelynek halkulása közben világosodik meg a szín. BOLYAI a kézírathalmok között a földön ül. Vasalatlan fehér ingben és gyűrött nadrágban van. Nagyon fontos: nem öreg ember, még csak nem is öregedő ember, hanem megfáradt ember. Beleolvas a kéziratokba, rendezgeti őket, egy részüket idegesen összegyűri, és a szín előterébe hajítja. Félperc múlva felnéz, töprengeni kezd, majd színtelen hangon:

T betűvel kezdődik a neve. Nem, nem t-vel. Kár, hogy nem jut eszembe, eléggé ismert nevű matematikus volt. (rövid szünet, majd kicsit élénkebben, a kéziratokat tovább rendezgetve) Az is bosszant, hogy azt sem tudom, él-e még vagy meghalt. (rövid szünet) Nagyon bosszantó, ha valakiről nem tudjuk, él-e még vagy meghalt. (rövid szünet) Egyek szerint századunk legnagyobb matematikusa volt. Hogy nem jut eszembe a neve, még nem jelenti azt, hogy nem volt nagy matematikus. S betűvel kezdődik a neve. (rövid szünet) Nem, nem s-sel. Nagyon fontos lenne tudnom a nevét, mert miatta nem vagyok én most az Akadémia elnöke. (rövid szünet) Pedig az nagyon jól jönne nekem, ha az

Akadémia elnöke lennék. Akkor most itt, velem szemben a földön, legalább húsz igen tisztos, nagyrabecsült férfiú ülne, az Akadémia tagjelöltjei persze mind lennék a szavaimat, és közben ájtatos pofákat vágnának. Nem unnám többé magam. Z-vel kezdődik a neve. (ingerülten, mintha kissé szégyenkezne amiatt, hogy újra belement ebbe a néven keresztül embert elvárásoló játékba) Nem, holtbiztos, hogy nem z-vel, akármivel, csak nem z betűvel. (megnyugodva) Aki nek nincs neve, az nincs, akinek a nevére nem emlékszünk, az nem is létezett. (rövid szünet után élénkebben) Azért fontos nekem annak a matematikusnak a neve, mert ő volt az, aki a világ összes emberei közül a legjobban

félt tőlem. *(elcsodálkozva)* Lám csak, az ember még olyan állapotba is juthat, amelyben rendkívül fontossá válik számára az az ember, aki legjobban félt tőle...

Hirtelen feláll, nyalábolni kezdi a kéziratcsomókat, legalább méternyi magas halmot rak belőlük. Ingerülten:

Emeljék fel a nyugdíjamat! Ki akarom nyomtatni ezt a rengeteg kéziratot. A kiadásához sok pénz kell, emeljék fel a nyugdíjamat! Ezekben a papírokban az ember megmentése van! Az életem van ezekben a papírokban. *(elgondolkozva)* Legalább húsz kötet lesz. Húsz kötet ki nyomtatásához rengeteg pénz kell. A geometriai munkám hiába jelent meg, hiába oldottam meg benne a geometria évezredek óta megoldhatatlannak tűnő problémáját, nem jövedelmezett semmit, máshonnan kell hát pénzt szereznem. *(kiabál)* Az nem elég, ha felemelik a nyugdíjamat! Nevezzenek ki császári tanácsosnak, ha a tanácsosi cím pénzzel jár. És adjanak nekem valami kiténtést, ha azzal nagy pénzt is adnak! *(hirtelen)* De kérvényeket nem írok, nem akarok kérvényeket írni, nincs olyan erő, amely engem arra kényszeríthetne, hogy kérvényeket írjak. Ha egy ember kérvényt ad be, és azt nem hagyják jóvá, ez annak az embernek a legmesszebbmenő megaláztatása. *(rövid szünet)* És megaláztatni nem hagyom magam, még sose hagytam. *(kissé szánalmasan)* Abból táplálkozik az erőm, hogy még sose hagytam.

Visszaül egy kéziratalomra. Fáradtan.

Annak az embernek a neve, aki legjobban félt tőlem: Karl Friedrich Gauss. Neki volt félnivalója tőlem. Őt a matematika királyává koronázták, félt, hogy a koronát leütik a fejéről, és az én fejemre helyezik. *(harag nélkül)* Be kell vallanom: zseniálisan védte meg a koronáját. Megállapította, hogy zseniális a geometriám, de rögtön hozzátette: zseniális, de használhatatlan, és így bizonyított: ha nem lenne használhatatlan, ő is kidolgozta volna, amit én kidolgoztam. És hittek neki, mindenki, mert ő volt a felkent matematikus király, és ő volt minden: legfőbb matematikai professzora volt a legnagyobb egyetemnek, elnöke a leghíresebb Akadémiának, s ráadásul lovag és udvari tanácsos. *(hossz-*

szünet, majd szinte kedélyesen) De azért nagy kár, hogy nem él már szégyen, őszintén megköszönnek neki valamit: miatta nyugdíjazták a lóistállókat és kaszárnyákat és kaszárnyák kerítéseit tervező hadmérnökök közül: ha ő lelkesen nyilatkozik a geometriámról, nem mertek volna nyugdíjazni annyiért, hogy nem voltam képes lóistállókat tervezni.

Rövid szünet után hirtelen felugrik. Nagyon izgatottan:

Ne a nyugdíjamat emeljék fel, utaljanak ki nekem egy egylovas kordét, amelyekre feldobhatom a táblámat, és ha már nem olvashattam fel sem egyetemi katedrán, sem akadémiai székfoglalón az euklideszi geometriát legyőző dolgozatomat, hirdetni fogom vásáros bódék között. Ha arra ügysem képes senki, hogy megértse, mindegy, hol hirdetem, nem?!

Szinte ijesztő agresszivitással közeledik a tábla felé.

Fekete táblával és fehér krétával járom hát a vásárokat *(mint egy vásári rikancs)*, hogy itt a finom új geometria, elsőrendű minőség, mióta a világ, ember ilyenbe nem harapott, itt látható az elsőosztályú táblán, mindenki megértheti és használhatja csillagokkal társalkodásra, mindenki megértheti, ki eszét még nem adta el lovagi, tanácsosi, professzori satöbbi méltóságért, alig kerül fáradságba, hogy megértsék, ki nem érti, ügysem érti!

A krétával hadonászva és az ábrákon mutogatva szinte fejvesztetten magyarázni kezd:

Mindaz tehát, amit a XI. axióma nem igaz voltának feltevéséből vezettünk le, abszolúte érvényes, és ennél fogva ebben az értelemben nem támaszkodik semmilyen feltevésre. A gömbi trigonometriát pedig, amely a tiszta új geometria alapja, az ember új lehetőségeinek az alapja, a 26. fejezetben abszolúte megalapoztam. *(úgy kezd mosolyogni, mint egy portékáit kínáló vásári árus)* Az én geometriai rendszeremben megoldhatók a geometria összes kérdései, az én rendszeremben a kör négyszögesítése is megoldható *(nagyon erős hangsúllyal, néhol tagolva)*, és mert az euklideszi geometriában a kör geometriai négyszögesítése lehetetlen, a kör geometriai négyszögesítésének lehetőségét nevezzük is el az én geometriám legszembetűnőbb megkü-

lönböztetőjének. *(boldog mosollyal, valamivel halkabban)* Ezt mondhatom: vagy igaz Euklidesz XI. axiómája, vagy pedig megoldható a kör geometriai négyesgésítése. Ennek megoldásával a tér geometriai tulajdonságainak olyan rendszeréhez jutottam, amely a XI. axiómától független. *(nagyon lelkesen)* Ezt a rendszert én elneveztem a tér abszolút tudományának. *(leglelkesebben)* Ez pedig egészen új, eddig egyetlen géométer által még meg sem sejtett, meg sem álmódott tudomány. *(ugyanúgy és széles gesztusokkal)* Ezért jelenthetem ki, hogy a semmiből egy új, más világot teremtettem! *(szünet, előrejön a táblától, öngúnyal)* A legboldogabbnak kell lennem az emberek között, ha semmiből egy új, más világot teremtettem, nem igaz?!

A kéziratok közé ül, rövid szünet, majd felnevet:

Végül jól meg fogja járni az ember az én geometriámmal. Az egyáltalán nem számít, hogy egyelőre rá se hederít. Mert ha a természet az én térelméletemet igaznak fogadja el, akkor lehetővé válik az ember számára, hogy személyesen győződjék meg, repdesnek-e angyalok a csillagok között, találkát adhat majd az ember az angyaloknak, az ember nem a papokhoz fog gyónni járni, hanem akarja, nem akarja, meg kell jelennie a Mindenható ítélőszéke előtt bocsánatot vagy büntetést találni. *(fenyegetően)* Mert az ember az én térelméletem alapján, amilyen hülye, ki fogja kalkulálni magának a csillagok közé vezető utat. *(mint előbb, rövid szünet után)* De ha az ember nem találja majd a csillagok felett isten ítélőszékét, magára vessen. *(fejcsóválva)* Könnyen atya nélkül maradhat sz, ember, ha vállalni mered az én térelméletemet. *(csendesesen kacagva)* Az ember, ha nem látja maga felett az atyát, könnyen butaságokat képes csinálni.

Hirtelen feláll, apja képéhez fordul:

Hallod, atyám?! A fiú beismeri, hogy szót kellett volna fogadnia az atyának. *(szinte gyengéden)* Csak ne lettél volna annyira gyenge, ne udvaroltál volna minden hatalmasnak, még a Kossuthodat legyőző császárnak is, hát annyira szeretted Kossuthot, hogy Kossuthodnak nevezted, és udvaroltál Gaussnak is, minden leveleddel udvaroltál neki, pedig ő a barátságokat gyalázta meg, csak vállaltad volna, hogy szeretted, akit

szeretsz és gyűlölöd, akit gyűlölsz, is-tenné emeltelek volna magam fölé. *(haraggal)* De hát mi is voltál te tulajdonképpen? Matematikus nem lehettél, mert költő voltál és bohóc, bohócnak nem voltál jó, mert csak alkalmi bohóckodásra volt kedved, túlfényes hinton kellett annak érkezni, aki előtt neked bohóckodásra támadt kedved, költő nem lehettél, mert matematikus voltál. *(hirtelen meg-bocsátó kedélyesen)* Tudod, milyen költő voltál te? Haragudtál rám, mert nem voltam hajlandó elolvasni egy könyvedet sem. *(rövid szünet, majd felnevet)* Nem is lehettél rossz költő, mert most már szeretlek olvasni. *(kedvesen megfenyegeti a képet)* Ahogy lassan-lassan hiányozni kezdtl nekem, bele-belelapoztam a könyveidbe, aztán el is olvastam őket. *(szeretettel mosolyog)* Ha jókedvű akaro-k lenni, akkor előveszem szomorújá-tékaidat, a legszomorúbb szomorújá-tékból kívülről is tudok. A Pausanias-ból.

A nézőtér felé fordul, majd ahogy a sztárokat jelenti be a könnyűzene-fesztiválokön:

Pausanias, a legyőzhetetlen spártai hadvezér, a rettenthetetlen hős *(kissé ironikusán)*, miközben szembe kerül a szintén legyőzhetetlen és rettenthetetlen szerelemmel, mely a legyőzhetetlen hős szívében természetesen a legyőzött perza király csodaszép leánya iránt gyulladt, és illette eme rettenthetetlen hős eme csodaszép lényt ily szavakkal. *(hangsúlyal, arcjátékkal és mozgással is parodizálva)* Ah, Szélíma, mily szívesen levinném én a perza foglyokról bilincseiket, ha te is levinnéd rólam az engem szorítót, a csodaszép tekinteted által felrakottat. Ah, ha le tudnád ezeket venni, hatalmasabb istenasszony lennél, mint amikor reám helyezted őket, én még egy utolsó lehellenék akkor, mint szabad spártai, s téged áldva halnék meg, de ah, lehetetlen ez, mert a te szép kezeid csak kötni tudnak, kioldani már nem, ah, egyetlen tekinteted elég, s a legcsendesebb férfimell vulkánná gyullad, a te szépséged mennyei világán elolvad a hős, s meglágyulnak a kőszik-lák. *(szinte könnyezik a kacagástól)* Így tudsz te írni, apám, ilyen csodálatosan, hogy az embert megfojtja a kacagás.

A kép felé fordul, pajkosan:

Változtattam talán a szövegeden, apám? Ha változtattam, jól változtattam, mi? Talán csak nem kívánod el tőlem, hogy

szóról szóra betanuljam. *(lassan elkomorodik, rövid szünet, majd gyorsan)* De te nem nevetetni akartad az embereket, apám, ennyire jó még te se voltál, te költőként azt követelted az emberektől, hogy maradjanak meg egyetlen egésznek, törhetetlen egésznek, oszthatatlan egésznek, hogy ne folyjanak szét a magánéletük és hivatásuk között, a kétféle vonzásba törjenek bele, ha kell, Pausaniasod törhetetlenként törik szét, amikor a szerelem az elhivatottságtól elhajlítani akarta, amikor az élet hívta, nem engedted oda az életnek, a kardját dobtad oda neki, hogy abba meneküljön inkább, mert így találd szépnek. *(hirtelen)* De te nem éltél hősdőhöz hasonlóan, apám, annyifelé hajlogtattál, ahány vonzása volt az életnek. *(rövid szünet, majd csendesen)* Nem akartam én megsérteni az emlékedet, apám. Rég felmentettelek én már téged. Mert te azért kapkodtál ide-oda, azért hajladoztál, azért nem vállaltál olyan nagyot, amelybe bele lehet törni, mert soha semmi nem sikerült neked. *(nagyon csendesen)* Én nagyon szerettelek téged, szerencsétlen ember, és azért bántottalak, hogy tisztelhesselek is, hiszen mindig a szánnivalót bántottam benned, sohasem a rosszat, te rossz sose voltál, csak szánnivalóan gyenge.

Lassan eljön a képtől, csendesen:

Aki nagyon erős volt, aki a siker embere volt, aki az ember életét megváltoztató, meghatározó csodanagyot vállalhatott volna, aki kockáztatta volna ugyan, hogy nagy vállalásába, embert megmentő vállalásába beletör, de legalább ugyanannyi esélye lett volna nagy vállalása teljesítésére is, de aki elegánsan, mintha tudomása se lenne róluk, elfordult a nagy gondolatoktól, mert első kicsi, parányi kis sikerei megértették vele, hogy a kicsi, mindenki által könnyen megérthető eredmények ajándékozák meg az embert azokkal a kicsi, de látványos sikerekkel, amelyeknek hátán biztonságban, kockázat nélkül lehet az emberek feje fölé nőni, ez a nagyon erős sikerember az általam legjobban megvetett, apám által legjobban bálványozott Karl Friedrich Gauss. *(rövid szünet)* Az emberek a fejük fölé emelték, életében a tudományok királyaként tisztelték, halála után márványszobrot emeltek neki. A nagy tisztelet viszont nem tudta elfelejtetni vele, hogy félnie kell tőlem, jobban félt a velem való szembenézéstől, mint a haláltól, el is követett mindent, hogy ne találkozhasson velem. Félt tőlem, mert az én vállalásom összehason-

líthatatlanul nagyobb volt, mint az ő vállalásai együttvéve: az én geometriám járható útként feszül az ember és a csillagok közé. *(fáradt mosollyal)* Gauss volt az egyetlen, aki felismerte, hogy én az embert a csillagokkal összekötő utat alapoztam meg, és elhallgatta a geometriámat, ki tudja, hány álmatlan éjszakájába került, hogy elhallgatta, istennek kellett volna lennie, hogy elég ereje legyen ahhoz, hogy ne hallgassa el, hiszen önmagát semmisítette volna meg, ha nem hallgatja el. *(rövid szünet után hangosabban)* Az emberek ítéletével nem helyezkedem szembe, nincs nekem már erőm ahhoz, hogy az emberek ítéletével szembehelyezkedjem. Elismerem a Gauss dicsőségét, mert mindenki elismeri. A meg nem érdemelt sikert, dicsőséget jámboran, vakon tisztelni kell, hiszen nincs más létalapja a jámbor, vak tiszteleten kívül. *(kissé ingerülten)* Az igazság az, hogy azért ismerem el Gauss márványba szilárdult dicsőségét, mert nincs már erőm harcolni ellene. Gauss képének tehát az én szobámban is a falon a helye. *(rövid szünet)* Megvan nekem a képe, itt kell lennie valahol, apámtól kaptam ajándékba. Hova is tettem? Az a kép már évek óta nálam van, és szégyen-gyalázat, hogy még nem függesztettem ki a falra. Nem függesztettem ki a falra, de el se égettem *(sejtelmesen)*, s ez azt jelenti, hogy valami miatt mindig fontos volt számomra az ember, akiről festették. *(rövid szünet)* Ebben a szobában adta át apám, s én nem vittem ki innen. *(rövid szünet)* Az lett volna természetes, ha elégetem a képet, de egészen biztos, hogy nem égettem el. Valahova eltettem. *(hirtelen)* Az íróasztal fiókjában nem fér el, tehát az ágy alatt kell legyen.

Gyorsan az ágy alá hajol, előhúzza a képet, karjával letörli, nagyon izgatottan:

Hová függeszsem, valahova ki kell függesztenem, eljött az ideje annak, hogy ki kell függesztenem, nem halogathatom tovább.

Az íróasztal fiókjából kalapácsot, szeget vesz elő, nagyon izgatottan felszegezi a képet a falra, majd sókáiig méregeti:

Én sohasem akartam kisebbiteni ennek az embernek az érdemeit. Ez az ember már tizenhét éves korában felfedezte a legkisebb négyzetek módszerét, megszerkesztette a szabályos 17-szöveget. Aztán

egy hosszú életen át mindent megszerkesztett, kidolgozott, megalkotott, felfedezett, feltalált, amit könnyűszerrel meg lehetett szerkeszteni, kidolgozni, feltalálni, amit azonnal igen látványosan be lehetett mutatni, mint a tudomány legfrissebb eredményét. Amikor Piazzí clasz csillagász felfedezett egy új csillagot, Gaussnak természetesen azonnal hozzá kellett látnia a bolygó pályájának kiszámításához. *(gúnyosan)* Tudta, hogy ennél látványosabb sikerlehetőség ritkán adódik: ha módszereket talál a bolygó pályájának kiszámítására, a világ összes csillagászai hónapokon át keresni fogják az ő számításai alapján a bolygót, s ahogy megtalálták, az ő nevéől fog visszhangzani a világ. *(rövid szünet után ingerülten)* Semmit nem akarok elhallgatni: Gauss dolgozott ki eljárást a földmágnesség nagyságának mérésére, megszerkesztette az ehhez szükséges műszereket, ő alkotta meg az abszolút fizikai mértékrendszert, megszerkesztette az első elektromágneses távíró. *(nagyon komoran)* Mindezekért nagyon tisztelném, ha nem tudnám, hogy mindezeket a kisujjából rázza ki. Egy nagyon nagyra hivatott ember csak azt végezte el, amit egy-két évtized múlva mások is elvégeztek volna helyette. Learatta a pillanatnyi sikerlehetőségeket, s az emberek tapsoltak neki, koronát képzeltek a fejére, vagyonnal és hatalommal ajándékozták meg. *(kinyilatkoztatásszerűen)* Ez az ember képes lett volna, ha rászánja élete felét, elvégezni azt, amire az én egész életem ráment. *(rövid szünet)* De nem szánt rá semmit, nem is szánta volna rá egy évét sem, de még egy hónapját sem, mert a tér tudományának megalapozásában nem látta meg az azonnali siker lehetőségét. *(keserűen felkacag)* És igaza volt, áldozatáért cserébe azt kapta volna, amit én kaptam: a szegénységet és kiszolgáltatottságot. *(kiabál)* Neki volt igaza, úgy kellett volna élnem, ahogy ő élt: a matematikából és nem a matematikaért, az emberből és nem az emberért, s akkor most nem kerülnék el az emberek a házamat, életük legnagyobb eseményének tartanák, ha fogadnám őket néhány órára. Azért függesztettem hát ki ennek az embernek a képét, mert neki volt igaza, úgy kell élni, ahogyan ő élt, szánom és bánom végre, hogy acsarkodtam rá ahelyett, hogy példáját követtem volna. *(rövid szünet)* Nemcsak azért függesztettem ki a képét, hogy az ott álljon, valamit még akartam a képpel. *(idegesen)* Mit akartam még a képpel, elfelejtettem, hogy mit akartam még a képpel. *(hirtelen*

megkönnyebbülten) Meg akartam koszorúzni a képet, hogy is felejtettem el, hát mi másért függeszthettem volna ki. Már tudom is, hogyan fogom megkoszorúzni.

Kéziratpapírokat hosszúkás szeletekre tép, a papírszeleteket a kép köré aggatja. Csendesen:

A Gauss diadalát az emberek felett meg kellene énekelnem, zenét kellene szereznem a Gauss-féle diadal témájára.

Leemeli a hegedűtokot, kivesszi a hegedűt, játékra készülődik, majd idegesen leereszti.

Nem, ezt azért mégsem. *(miután hosszasan nézegeti a hegedűt)* Nekem nem lett volna feltétlenül szükségem a matematikára, mint Gaussnak, ahhoz, hogy az emberek feje fölé nőjek. Elég lett volna ez a hegedű is. Kilencéves koromban tartottam az első koncertemet, húszéves koromban csak úgy virtusból felléptem a bécsi nagy színpadokon. *(fáradt mosolylyal)* Ha a Gauss-féle élet életem egyik elszalasztott lehetősége, akkor a hegedű a második, illő lenne hát megkoszorúznom ezt az elárvult hegedűt is. *(élénken)* És a kardomat is, igen, a kardomat! A legnagyobb lehetőséget az emberek feje fölé nőni a kardomban találtam volna meg. Húszegynéhányéves koromban, amikor a tiszti egyenruha úgy állt rajtam, mint senki másén, és egy zászlóalj minden tisztjét dőlyfösen párviadalra hívtam ki, s a koradeltől késő estig tartó viadalon egyenként legyőztem őket, s a két győzelem között a tisztek bosszantására annyi szünetet tartottam, amennyi alatt egy bosszantó nótát kicsalhattam a hegedűmből, hej, hogy csüggött rajtam minden asszony szeme egy-egy ilyen bravúrom után.

Leakasztja a kardot, néhány másodpercig nézegeti, majd hirtelen megperdül, feltétlenül a tükrözött rész elé, suhogtatni kezdi a kardot.

A következőt kérem! Na, hadd lám, ki lesz a következő! *(vívni kezd egy láthatatlan ellenféllel)* Jól van, jobban vívsz, mint a többiek... Csak több önbizalommal, te, engem is anya szült. *(félperc múlva lehajol, mintha leejtett kardját dobná vissza ellenfelének, tovább vív, fél perc múlva mutatós vágás után leereszti a kardot, kicsit lihegve a fáradtságtól, de nagy önbizalommal):* Gyönyörű találat volt, mi?!

A kardot tovább suhogtatva sétálni kezd, élénken:

Karddal én annak idején, amikor még ellenkezni tudtam, amikor a geometriát nem hagytam teljesen a fejemre nőni, akkor én karddal, hogy ficáncoló kedvemben ne kelljen embert megcsípkednem vele, kovácsoltvas szeget céloztam meg vele, akármilyen vastagot, vagy ami legnehezebb, akármilyen vékonyat, egyetlen csapással és pontosan kettőbe szeltem, mértani pontossággal kettőbe szeltem, egyetlen csapással, és sohasem vé tettem el.

A kard segítségével kirántja a fából a vasszeget, amelyen előbb a kard függött, szinte rekedt hangú izgatottsággal:

Nem gyengülhettem még annyira le, nem anyátlanodhattam el teljesen, nem lehetek még most se annyira ügyetlen, hogy azt az átkozott kovácsoltvasszeget, melynek volt ereje éveken át magán tartani ezt az elárvult kardot, ketté ne szeljem egyetlen csapással.

Keresi, hova verhetné a szeget, az íróasztal lapját találja megfelelőnek, a kard markolatával beveri a szeget, nekirugaszkodik a kampósszeg kettéhasításának, aztán leereszti a kardot, kissé szánalmasan:

Nem, nem merem. Azt hiszem, félek attól, hogy sikerülni fog.

Újra nekirugaszkodik, rásújt a szegre, a csapás mellésiklik, kiereszti kezéből a kardot, a heverőhöz megy, leül a szélére, nagyon csendesen:

Borzasztó lenne, ha sikerült volna. Akkor én még ma éjjel alágyújtottam volna ennek a rengeteg papírnak, és elindultam volna kihasználni az embert, mit tudom én, hogyan, akárhogyan, mindegy, lehet, hogy a matematika segítségével, lehet, hogy a kard segítségével, ha másként nem ment volna, beálltam volna akár rablógyilkosnak. *(rövid szünet után sejtelmesen)* Ha sikerült volna kettéhasítanom a szeget, elhittem volna, hogy mindent előlről kezdek.

Végigdől a heverőn, összekucorodik, mint aki át akarja adni magát az alvásnak, negyedperc múlva felül, kissé ingerülten:

Én eldöntöttem az előbb, hogy Karl Friedrich Gauss képe mellett a hegedűmet és a kardomat is megkoszorúzom,

hát ha eldöntöttem, hajtsam is végre, amit eldöntöttem, a kard vagy akár a hegedű segítségével én már nagyon fiatalon az emberek feje fölé nőhettem volna, legalább olyan magasra, mint Gauss a matematika segítségével, illő hát, hogy megkoszorúzzam őket.

A kampósszeget visszaveri a falba, felakasztja a hegedűt és a kardot, felcícomázza őket papírszeletekkel. Mielőtt felszakítaná, beleolvas az egyik papírlapba; kissé fanatikusan:

Ezek a matematikai képletek olyan gépagy megépítését teszik lehetővé, amely felmenti az embert az unalmas, fásaszto agyműveletektől, elérhető tehát, hogy az ember életét ne a robot, hanem az alkotás töltse ki. *(csendesen)* Ha a fizikusok és technikusok hajlandók lennének kiolvasni ezekből a képletekből maguk számára a lehetőségeket, és összefognának, néhány évtized alatt megépítenék az első gépagyat, az emberi agynál ezerszer, tízezerszer, százezerszer gyorsabban működő gépagyat. *(indulatosan)* Nem ér semmit az egész, nekem nem évtizedeim, még csak nem is éveim vannak hátra, esetleg hónapjaim. Miután annak az embernek a képét, aki nem az emberért élt, hanem az emberből, megkoszorúztam, nem érdekelt, hogy mi lesz az emberrel halálom után. *(fáradt mosollyal)* Annyi most már nekem a gondom, hogy szépen megkoszorúzzam a kardomat és a hegedűmet, nincs más feladatomból már.

Továbbcícomázza a kéziratokból tépett papírszeletekkel a kardot és a hegedűt, eltávolodik tőlük, nézegeti őket, nagyon csendesen:

A kardra valamivel többet kellene tegyek, a kard azért jobban állt a kezemben, mint a hegedű. *(rövid szünet)* Nem hiszem, hogy húsztól harminc éves koráig bárki élő ember annyit párbajozott volna, mint én. *(rövid szünet)* Néhány paprikás vérű katonával, mert a becsület, igen, a becsület *(fitymálkodva)*, azaz, amit a katonatisztek becsületnek neveznek, úgy kívánta, életre-halálra kellett kiállnom. *(élénken)* Ej, de nehéz dolgom volt ilyenkor, órákig kellett forgatnom a kardot, mert mozdulatlanúságba kellett fászanom az ellenfeletem, különben a segédeink követelték volna, hogy a kardot beleeresztve tegyem mozdulatlaná. *(rövid szünet, majd kicsit tanítósan)* Mert legjobb párbajozó voltam, elkerülhettem, hogy embert öljek párbajban. *(hirtelen)*

kinyilatkoztatásszerűen) A legerősebbnek megadatik az, hogy vérontás nélkül védje meg becsületét. *(csendes-ingerülten)* Ezt a császárok meg a diktátorok mindig elfelejtették, és mindig el fogják felejteni. *(hosszasan töpreng)* Aki nagyon gyenge, sajnos kénytelen megölni erős ellenfelét, ha alkalma adódik rá. *(rövid szünet után lassan)* A nagyon gyengéknek talán meg is lehet bocsátani, ha ölnék, mert a nagyon gyenge nem szalaszthatja el a vágásra kedvező alkalmat, nem adhatja meg nagylelkűen a lehetőséget ellenfelének, hogy újra feléje sújtson, mert nem lehet biztos abban, hogy ki tudja védeni azt a sújtást. *(szünet, majd kissé ingerülten)* Az erőseknek nem az ölni akaró mozdulatot, de a simogatásnyi ütést sem lehet megbocsátani. *(rövid szünet után csendesen)* Minden sértést olyan csodálatosan toroltam meg. Ha vágást nem volt türelmem elkerülni, mert úgyis csak első vérre ment a játék, kézfejbe vágtam, bravúrosan fület hasítottam meg vagy orrhegyet. S lassan-lassan elmaradoztak a sérteni merészkedők. *(öngúnynyal)* A becsületem így maradt meg olyan makulátlannak, mint a frissen esett hó! *(rövid szünet után ugyanúgy)* Ha már nagyon untam párбай nélkül, hát más városba helyeztettem magam. Ezért változtattam katonatiszt koromban annyiszor az állomáshelyemet. *(hirtelen nagyon agresszíven)* Sohasem a becsületemért vívtam, hanem a nőkért. Azt hiszem, mióta világ a világ, senki se a becsületéért vívott. A kardot és a hegedűt mézesmadzagként lóbáltam a nők felé. Annyian ragadtak rá, hogy a férfierőm végül már kevésnek bizonyult. Ha a nők nem buktak volna bele a kardom fényébe, ott ette volna meg a kardomat a rozsda. *(rövid szünet, ugyanúgy)* Ez azt jelenti, hogy húsz éven át azért nem ragadtam kardot, mert nem hittem abban, hogy a becsület karddal védhető lenne! De ha a becsületet nem is lehet karddal védeni, emberek istenévé lehet emelkedni kard segítségével. *(hősi pártoszt parodizálva)* Az utókorra vár a nagy feladat, hogy felmérve életemet, megállapítsa: a kard vagy a hegedű, vagy a matematika segítségével nőhettem volna nagyobb biztonsággal az emberek fölél! *(rövid szünet után nagyon csendesén)* Mindegy, hogy melyikkel, akár melyikkel, valamelyikkel... *(rövid szünet, majd groteszk kacagással)* Elég szépen megkoszorúztalak titeket?! *(kiabálva)* Véget ért hát a világ legnagyobb koszorúzási ünnepe!

Apja képe elé áll, játékosan:

Téged, aki annyira vágytál arra, hogy megkoszorúzzanak, nem koszorúztalak meg, mert mások se koszorúztak meg. Ha legalább egy szobrot emeltek volna a tiszteletre, most megkoszorúználak, érted? *(rövid szünet)* Különbem még reménykedhetsz: ma fogom eldönteni, felelőssé kell-e tegyelek az én rohadt életemért, avagy meg kell koszorúzzam a képedet. *(hirtelen ellágyul)* De téged másképp foglak megkoszorúzni, téged virággal foglak megkoszorúzni, érted, apám, kívánszorgok majd mezei virágokért, a sírodra is viszek, érted, szerencsétlen ember, érted...

Az asszonykép elé áll, nagyon izgagtottan:

Téged nem tehetlek felelőssé semmiért, te enyhén szólva jól bevásároltál velem, te már a geometriába meg a rengeteg irományba menekülő embermaradványt kaptad, a nagy életről lemondottat, szerencsétlen fehéremp. *(rövid szünet után játékosan)* Téged nem koszorúzhatlak meg, mert még élsz valahol, de komolyan mondom, ha már nem tartoznál az élők közé, megkoszorúználak. Olyan szépen, mint Gausst *(miután hosszasan vizsgálta a képet)* Az az igazság, hogy te mellettem változtál a legelviselhetetlenebb, legmérgeesebb nyelvű, a legszenyebb dolgokkal is csak mocskolódni tudó fehéreseléddé. *(rövid szünet után csendesén)* De azért két évtizedet lehúztál mellettem. *(szinte hálásan néz rá)* És egyetlen vagy a világ összes női közül, aki vállalta, hogy gyereket szüljön nekem. Ne haragudjunk egymásra, amiért nem bírtuk tovább egymás mellett. *(élénken)* Az ígéreteket betartom, napok kérdése, és megjelenem előtted azzal a szerződéssel, amelyet én fogalmaztam meg, de tulajdonképpen önmagam ellen, a te és a gyerekek érdekében, már ma elvinném, hogy megörvendeztesselek veled, de közjegyzőt is kell vigyek magammal, s ez már nehezebb, de mondom, csak napok kérdése. *(rövid szünet)* Különösen annak fogsz örülni, hogy a házról teljes egészében lemondok a javatokra, a nevedre íratom, s a szerződésünkben az is benne lesz, hogy a gyermekek neveltetésében komolyan kiveszem majd a részem. *(szünet, majd hidegebben, de semmiképpen sem számonkérő hangszíval)* Különbem egyetlen problémám van azért veled kapcsolatban. Utolsó együttalásunk után vagy két évvel szültél te egy gyereket, nahát, egy névtelen levél arról

éresztett engem, hogy azt a gyereket az én nevemre irattad, ne vedd hát rossz néven, ha arra foglak megkérni, hogy írasd a valóságos apja nevére, na, ne haragudj, hogy ezt követelni fogom tőled. *(rövid szünet)* Különben ha nehezedre esik, hagyjuk ezt, megmaradhat a nevemen, ha nektek az úgy jobb, csak arra kérlek meg, hogy ne küldd el majd soha hozzám azt a gyereket. *(rövid szünet, majd szinte kedélyesen)* Ezen az utolsó találkozásunkon eldöntjük majd, hogy te hagyta ott engem, vagy én hagytalak ott téged. Már reggel korán felkerekednék, hogy hamar megtudd, mit tervelttem ki az érdeketekben, ha nem lenne feltétlenül szükséges a közjegyző is. *(rövid szünet)* Hogy ez után az egyezségünk után többet nem látogathatsz meg, remélem, téged nem zavar, engem sem zavar, hogy ez lesz az utolsó látogatásom, kicsit örvendek is, hogy egy közjegyző társaságában látogatlak meg, de ezt majd nem mondom a szemedbe.

Elfordul a képtől, előre jön, néhány lépés után visszanéz rá.

Hogy egy zsák aranyért nem hálnék többet veled, ezt sem fogom a szemedbe mondani.

Ráül egy kéziratalomra, szinte súgva:

Az nem igaz, hogy az embernek mind-egy, hogy őt hagyják ott, vagy ő hagy ott valakit. *(rövid szünet)* Furcsa, hogy még akkor sem mindegy, ha a különválást élete legörvendetesebb cselekedetének tekintí. *(szünet, szinte mérgesen)* Igen, mert az ember képtelen annyira tökéletessé válni, hogy egyáltalán ne érdekelje, hogyan viszonyulnak hozzá a többiek.

Rövid szünet után feláll, körülnéz.

Na, lássuk csak, milyen munkát végeztem a koszorúzás napján. *(hirtelen a fejéhez kap, dühösen)* Elfelejtettem a legfontosabbat, a levelet, az idézést tartalmazó levelet, amelyet néhány napja még mindennél fontosabbnak tartottam...

Miközben az íróasztalhoz megy, és keresgél a fiókban.

Teljesen megfeledkeztem róla, még a Gauss úr képe előtt meg kellett volna koszorúznom, és kiment a fejemből. *(hirtelen nagyon lelkesen)* Csodálatos, hogy

el tudtam felejteni, a legóriásibb dolog a világon, hogy el tudtam felejteni!

Feltűzi a levelet a falra, papírszettekét tüzzel köréje. kiabálva:

Megkoszorúztatott hát a levél, amelyben Bolyai János felszólított, hogy jelenjen meg a császári helytartó előtt. A helyőrségi tiszt, aki a levelet hozta, megbízott azzal, hogy puhatolózás céljából vagy szadizmusból, vagy mit tudom én még miből, magyarazza meg részletesen Bolyai János nyugdíjas császári tisztnek, hogy mit akar tőle a nagyérdemű helytartó. *(mint egy utcai rikkancs):* Felemelni a nyugdíját, vagy teljesen elvenni tőle! Megköszönni öfelsége, a császár nevében Bolyai Jánosnak, hogy negyvennyolcban, azokban a jajdenehéz években hű maradt a császárhoz. És ugyanakkor felszólítani Bolyai Jánost, hogy hűségéről újabb bizonyágot tegyen, firkáljon, ha már firkálni szeret, titkos jelentéseket, hogy városa árulója, hóhéra legyen, ha már firkálni szeret, és végezetül megfenyegetni a már megdicsért és felszólított Bolyai Jánost, hogy nyugdíját veszti, ha nem akarna szolgálni hűsége újabb bizonyításával. *(hirtelen élénk örömmel, megkönynyebbülten)* Legalább harminc órán át nem gondoltam erre a megtisztelő felszólításra, harminc egész óra eltelt, és még csak eszembe sem jutott, csodálatos lehetett ez a harminc óra. *(rövid szünet után)* De bizonyára nem azért tűztem ki a falra ezt a felszólítást, hogy újra el tudjam felejteni. *(rövid szünet)* De a helytartó elé én nem megyek. *(rövid szünet)* Esetleg küldök valami üzenetet magam helyett, hogy menjen el a kedvük. *(diadalmasan kacagni kezd)* A Kossuth Lajoshoz küldött levelem másolatát küldöm el neked, éppen az én negyvennyolcas ajánlkozó levelemet, a császár ellen ajánlottam fel benne a szolgálataimat, felségárusításom bizonyítékát küldöm hát el válaszul.

Az íróasztalhoz rohan, izgatottan kotorászik, felmutatja a levelet, lobogtatja, beleolvás.

A levelem utolsó mondata a legszebb, kérem benne, hogy országos napilapban tegyék közzé nyílt levélként az ajánlkozásomat. Mi mást jelent ez, mint azt, hogy én nagyon komolyan el akartam árulni a császárt.

A heverő szélére ül, tovább nézegeti a levelet, kacagva:

Ha Kossuth komolyan vette volna a leveletem, én akasztófán végeztem volna,

vagy bujdokolnék valahol a nagyvilágban, minél messzebb innen! Bizonyára ők is meg fogják ezt a levelet koszorúzni, ha elküldöm nekik!

Rövid szünet után feláll, szilajon:

Nemcsak a nyugdíjamat, a szabadságomat is elveszik tőlem?! Kell nekem még a nyugdíjam és a szabadságom?!

A dézsához rohan.

Bennem már csak az a jéghideg víz tartja az életet, ami ebben a dézsában van! És ki tudja, hány hónapig még, évekig biztos nem! (*hirtelen megismogatja a dézsát*) Áldott legyen Priessnitz, az istenorvos, aki felismerte, hogy az ember évekkel hosszabbíthatja meg életét, ha van ereje roncstestét órákon át jéghideg vízben tartani. Az igazán erősek gyógymódja ez. (*rövid szünet után természetellenesen szilaj jókedvvel*) Ha majd elvették tőlem a szabadságomat, és vasraverse végigkísérnek a város utcáin, akkora tömeg lesz a temetésemen, hogy a császár is megirigyelhetné!

Szünet, majd a papírhalmhoz megy, céltalanul turkálni kezd bennük. Hirtelen súgva, mintha a világ legfontosabb titkát árulná el:

Már nem hiszek ezekben a papírokban. (*rövid szünet*) Vannak ugyan a napnak olyan órái is, amelyekben hiszek vagy majdnem hiszek bennük, de kezdenek az ilyen órák perceké zsugorodni. (*sejtelenesen*) Ha akkor, amikor ezekben a papírokban hinni kezdem, megszüntem élni, akkor az a pillanat, amelyben először szemberöhögtem őket, a feléledésem pillanata. (*szomorú mosollyal*) De már nincs mivel élnem, a testem időközben elhátározta, hogy kifut alólam. (*rövid szünet*) És ha most bebizonyítom, hogy elárultam a császárt, olyan halállal fognak megajándékozni, amely után évezredekden át az emberek szeretete következik. (*szinte könyörgő hangon*) Nem hinném, hogy megtagadnák tőlem, hogy bilincsekbe verve végigkísérjenek a városom főutcáján. (*rövid szünet, majd szomorú mosollyal*) Lám csak, mégis számít az emberfiának az emberek szeretete.

Hosszú szünet, majd lassan letérdel a kézrathalom tetejére, nagyon csendesen:

Pedig nem sikerült megoldanom az embert. (*rövid szünet után valamivel élénkebben*) Euklidesz, a géométer, akit két

évezreden át nem győzött le senki, míg nem nekem kellett jönnöm, hogy legyőzvéen őt, elvegyem királysága felét, óriás matematikus vagy te, Euklidesz, de sem te, sem tanítványaid nem oldottatok meg semmit az ember számára, a krónikások utánad sem jegyezték fel szobbat a szerelemről, mint előttem, a szeretetről se, a hűségről se, a barátságról se, tehát nem oldottad meg az ember egyetlen problémáját sem, követőid két évezred alatt nem oldották meg az ember egyetlen problémáját sem, hé, Euklidesz, hány barátod volt, mert nekem, a két évezreddel később születettnek egyetlenegy sincs, szeretett-e téged úgy asszony, ahogy elkívántad tőle, mert engem, aki annyi asszonyt gyűrhettem magam alá, ahányat csak akartam, úgy, ahogy elkívántam volna tőle, egy sem szeretett. Hát nem oldottad meg te se, nagy matematikus, az ember problémáját, és nem oldottam meg én se, utódod a nagyságban, és nagyságában kítaszított. (*természetlenesen szilaj örömmel, nagyon hangosan*) Hát mi mást jelentene ez, mint azt, hogy matematikára az embernek egyáltalán nincs szüksége, hogy a matematikus, ahány csak van, felesleges, haszontalan tudósnevelés, akik tulajdonképpen nem is a matematikáért élnek, hanem a matematikából, ha érte élnek, elhagynak, hiszen nem old meg semmit a matematika, csak azért tartanak ki mellette, mert belőle élnek, sárba kéne taposni mindent, ami matematikával kapcsolatos, mezőkre, bányákba kellene küldeni mindenkit, aki ezzel a felesleges dologgal foglalkozik. (*ugyanúgy, mint eddig, de egyre erőteljesebbé váló keserűséggel*) Ó, hát röhögöm most már csak, hogy én, aki új utakra tereltem a geometriát, kiszolgáltatottan élek az emberek között, ezt röhögöm csak, ne is szeressen az emberiség egy matematikust, mi köze az emberiségnek egy matematikushoz, ne is legyen köze, rohadt matematikusokkal van tele a világ, a legnagyobb se érdemel egy legyintést se, én tehát csak kacagom, hogy senki figyelembe se veszi, hogy évezred alatt nem született nálam nagyobb matematikus. Kisserjú alakok, holmi Gaussok egész életüket a matematikára tették fel, de nem a matematikáért, hanem önmagukért, mert a matematikát maguk alá gyűrve az ég felé akartak nőni az emberek szemében, és veszélytelenül tudtak nőni mint matematikusok, az én századomban nem irtottak ki matematikusokat, ha ütötték volna a matematikusokat, akkor ők könyvtárosok lettek volna inkább.

Lassan feláll, néhány lépést tesz a kéziratcsomók között, majd nagyon fáradt hangon:

Nem bírom már, képtelen vagyok gondolkodni, a legegyszerűbb szavak nem jutnak eszembe. *(kiabálva)* Zenét akarok, pihentető zenét, a megnyugvásom zenéjét akarom.

Leül a papírok közé, feszülten figyel, a világítás gyengül, magnószalagról előbb lassan, majd gyorsabban, de ekkor sem felerősítetten:

A legfontosabb, amit én önmagamról önmagamnak el akarok mondani, az, hogy sajnos én voltam századom legnagyobb embere, egyszerűen azért, mert én voltam az egyetlen fertőzetlen ember, úgy is mondhatom, az egyetlen normális ember. *(rövid szünet)* Ki kellene vánszorognom az utcára, és fel kellene pingálnom a falakra, miért vagyok én az egyetlen normális ember, hogy mi teszi normálisá az embert, mert nagyon egyszerű, egyetlen mondatban kifejezhető, bár a nagyon egyszerű gondolatokat mindig nehezen értették meg. Ennyi az egész: az ember akkor ember, ha összes választási lehetőségei közül mindig a legnehezebbet választja. És abnormálissá válik, mert születésétől haláláig minden alkalommal azt választja, ami könnyebb. Nem válhat normálissá, igazán emberré, mert alkalma sincs átérezni, hogy mit jelent mindig a nehezebbet választani. Századom legfelfűjtabb embere Napoleon, akinek látszatra nehéz, súlyos élete volt, tulajdonképpen nagyon kisszerű alak, a nehéz élet nevében döngette a mellét, és a könnyebbet választotta mindig, mert a siker könnyebb, mint a sikertelenség, könnyebb hatalmasnak lenni, mint meg-alázottnak.

A magnószalag megáll, Bolyai ugyanúgy ül továbbra is, kissé szánalmas, könnyörgő-követelőző hangon:

Nem nyugodhattam meg ennyitől, még akarok ilyen zenét, képtelenség ennyitől megnyugodni, legalább öt pernyi zene kell egy napi megnyugváshoz, még akarom hallgatni, akarom hallgatni. *(kiabál)* Nem akarok gondolni semmi másra, tovább akarom hallgatni a legszebb zenét, a megnyugvás zenéjét akarom hallgatni.

(agresszíven) Mindennap legalább háromszor zenét hallgatok, mert az az életcélom, hogy megnyugodjak! És sikerül, azért is sikerül!

Hirtelen elhallgat, a magnószalag beindul, BOLYAI HANGJA:

Én voltam egyedül, aki mertem mindig a nehezebbet választani. Mertem. *(rövid szünet)* Nem kellett azt merni, az úgy volt természetes. *(rövid szünet)* Nem volt az én apám éppoly rongy, amilyenné én őt ő maga előtt lefestettem, de én ütöttem őt, mert ez volt a nehezebb, bár eszembe se jutott soha, hogy ez nehezebb, de ez volt a nehezebb, és én ütöttem, mert természetes ember voltam. *(rövid szünet)* Neki nem megtörni, hanem szilárdáá kellett volna válnia az ütéseimtől, de ő már el volt rontva, őneki már a vérében volt, hogy mindig a könnyebbet választja a nehezebb helyett. Ő a város és a környék hatalmasaira már akkor is mosolygott, amikor szemükbe köpni lett volna kedve. Én mindig szemébe köptem annak, akinek kellett.

Teljes fény. BOLYAI boldog mosolyal feláll, nagyon lelkesen:

Az embernek csak oda kell figyelni, és olyan zenét hall, ha hallgatva tud hallgatni, olyan zenét hallgathat, amely a legnagyobb boldogsággal, magával a megnyugvással ajándékozza meg. *(szinte kiabálva)* Azt hiszem, nincs szükség zeneszerzőkre, mindenkinek az önmaga által szerzett zenére van szüksége, a mindenki más számára érthetetlen zenére!

Visszaül, arcán újra megjelenik a feszült figyelem, hirtelen elmosolyodik, a világítás gyengül, közben magnószalagról BOLYAI HANGJA:

De az emberek nem erősödtek a haragomtól, nem szerettek meg, amiért vertem őket, mert el voltak már rontva, mert nem jöttek rá önmaguktól a végtelesen egyszerű lényegre, a legegyszerűbb köntösben megjelenő nagyszerűsége, egy rövid mondatban elférőre. *(rövid szünet után)* Mindent jelentő mondat, varázslatos mondat, embert megoldható egyetlen egyszerű mondat, embert emberré bonyolító mondat. Imádságba kívánczó mondat, imádság-mondat, az egyetlen hatékony imádság teljes szövege, embert emberré varázsoló imádság, napjában huszonnégyszer elmondandó imádság, órájában hatvanszor elmondandó imádság, minden lépésünket lélekkel

megtöltő imádság, gyarló embert istenné formáló imádság, az én hátralevő napjaimat nyugalommal megtöltő imádság, az egész átkok kíséretében leélt életemet megszépítő imádság: az ember akkor ember, ha összes választási lehetőségei közül mindig a legnehezebbet választja.

Szünet, majd lassan teljes világítás, BOLYAI lehajtott fejjel ül, hirtelen feláll, majd nagyon csendesen, enyhe iróniával:

Micsoda hülye gondolat: az ember akkor ember, ha összes választási lehetőségei közül mindig a legnehezebbet választja. *(gúnyosan felkacag)* Megnyugtatóra szánt gondolat. *(rövid szünet után kimérinten)* Az ember akkor választja a legnehezebbet, ha nincs lehetősége mászt választani. *(hirtelen agresszíven)* Vagy nem így van?! *(fáradt mosollyal)* Elérkezett az az óra, amelyben nekem dézsám hideg vizébe kell visszavonulnom, mert már annyira kihagy az agyam, már annyira, hogy semmiféle zene nem segíthet már. *(szinte ijedten)* Félek, hogy nem lesz erőm a dézsáig vándorolni, vagy nem lesz erőm levetkőzni, és ruhástól nem szabad a vízbe ülnöm, megmondta az orvos, hogy nem szabad.

Megindul a dézsa felé, a lehető legfáradtabban:

Engem félóra alatt helyrehoz ez az áldott hideg víz. *(rövid szünet, majd ugyanúgy)* Legyen áldott a neve Priessnitznek, a legnagyobb orvosnak, a szent orvosnak.

Gyors sötétítés, függöny

II. RÉSZ

Ugyanott, BOLYAI az íróasztal mögött áll, egy nagy borítékba papírokat tesz, de még mielőtt lezárná a borítékot, elgondolkozva az asztalra teszi.

Nem elég, azt hiszem, nem elég a Kosuthhoz írt levelem, még ennél is több kell válaszul a helytartó ajánlatára. Leírok mindent, ami negyvennyolcban történt velem, nem hallgatok el semmit. *(fenyegető hangsúllyal)* Nemcsak attól megy el a kedvük, hogy engem titkos ügynökként felhasználjanak, biztosan kedvet kapnak arra is, hogy bilincsekbe verve hurcoljanak ki ebből a

házból. *(rövid szünet után)* Ez nagyon jól jönne nekem, mert nem lesz ki eltemessen, ha szabadon hagynak. *(szünet, majd hisztérikusan kacagni kezd)* Az önéletrajzomból azt is megtudják, hogy ha a családom helyzete a századok folyamán kedvezőbben alakul, most én lehetnék egy agyalágyult király helyett a király.

Komoly arccal felmegy a legnagyobb kézírathalomra, ahonnan méltóságteljesen lenéz, majd nagyon komolyan, mintha szószékről mondaná:

A Bolyaiak nem mástól, mint ama Buétól származtathatók, aki az első megkeresztelkedett király, bizonyos Szent István második unokatestvére volt, de aki ennek ellenére atyjával és fivérével, Bukuéval együtt király rokonuk többszöri felszólítása ellenére, pogány vallásukat nem voltak hajlandóak megtagadni, hiszen semmi okuk nem volt a keresztény vallást igazabbnak elismerni, annál is inkább, mivel a kereszténységet kényszeríteni akarták rájuk, a király követőit meg a velük érkezett térítő papokat fegyverrel megfutamították, gúnyszövegeket és vidám, férfias kacagást küldve még lándzsák kíséretében utánuk, aminek következtében a megkeresztelkedett király ezerkettőben körülfogta várkastélyukat, ostrommal bevette azt, és Gyulát az ő fiaival együtt összekötözve magával cipelte, és mert dereka semmiképpen sem akart hajlani, de még a nyaka se, Gyulát tömlőbe vetette, ahonnan nem került többé fel holta napjáig. De Buénak, akinek a neve az évszázadok folyamán Bolyaivá alakult, és a másik gyereknek, mert még gyerekek voltak, megkegyelmezett a király. *(rövid szünet után ugyanúgy)* Királyi vér és lázadó vér: nincs ember a földön, aki jobb ósatyát kívánhatna magának. *(rövid szünet, majd idegesen)* Mennyire megnyugtatónak kell ennek lennie számomra, nem igaz?!

Apja képe elé áll, kedélyes-fenyegetően:

Ezt az egész királyi rokonságot nem te találtad ki véletlenül egy nagyon csillagos tavaszi estén vagy egy nagyon borús őszi estén, hogy valami említésre méltó rajtad keresztül is örököljenek szegény utódaid? *(nagyon kedélyesen)* Húszéves csavargó diák korodban valahol végre csodaszép asszony mellett aludhattál el, akkor jelenhetett meg álmodban az ezeréves, egy királyi korona valamelyik

csücskébe gyökerezett családja. (rövid szünet után ugyanúgy) Kezdem érteni, apám, miért voltak neked néha, nem néha, elég gyakran olyan felesleges és nagylelkű, tehát királyi gesztusaid (kedélyesen), hát a királyi vér miatt. (rövid szünet) S nyilván a királyi vér kergetett téged azokba a már legendákká nőtt kalandokba még félrecsapott kalapú, bajszos legény korodban.

A nézőtér felé fordulva, nagyon vidáman:

Mindig a pipája miatt került bajba, de hát a baj neki csak jól jött, alig félóra alatt jövégül kaland lett belőle mindig. Göttin-gából hazajövet megszállt egyszer éjszaka-kára valami német kisvárosban, ahol első dolga természetesen az volt, mi lehetett volna más, hogy egy jó vendéglőt találjon magának. Be is ment egy kávé-házfélébe, kényelmesen elhelyezkedett, ami nála annak idején azt is jelentette, hogy hatalmasan szipákolni kezdett fél-méteres tajtékpipájából, legalábbis vagy húsz-harminc évvel ezelőtt így terjedt el róla szájról szájra a diákok között. Hát amint nagy megelégedéssel szipákolott végre a kávéház bizonyára kényelmes karos-székében, azon kapta magát, hogy legalább öten állnak körülötte, és rángatják pipájánál fogva, merthogy ott pipázni éppen tilos volt, apám felugrott a székről, forgott egyet-köztöttük, s a következő pillanatokban már egymás után repültek ki az utcára, meg is lett a hatása, mert a piros arccal odarohanó vendéglős arca nyomban fehérré és mosolygóssá vált, s ahelyett, hogy a pipát hozta volna szóba, a legkedvesebb szavakkal érdeklődte meg, hogy mit is parancsolna a legnagyobbbecsültebb vendég. (mosoly, rövid szünet után) Aztán ahogy nőekkel tudott banni! Anyámat, aki hét város legszebb eladó lánya volt, egy néhányperces báli szünetben bolondította halálos szerelembe!

Hirtelen elkomorodik, visszafordul apja képe felé:

Vagy nem így volt?! Az igazság az, hogy az a vendéglői kaland úgy végződött, hogy téged dobtak ki az utcára, és hogy nem bolondítottad te halálos szerelembe anyámat, aki nem is volt hét város legszebb eladó lánya, hozzád ment, mert nem volt más, akihez hozzámehetett volna. Így is történhetett, nem igaz? S a királyi családfát azért nem tudtad bizonyítani, mert semmi közünk semmiféle királyi családhoz! Nem így van?! (rövid

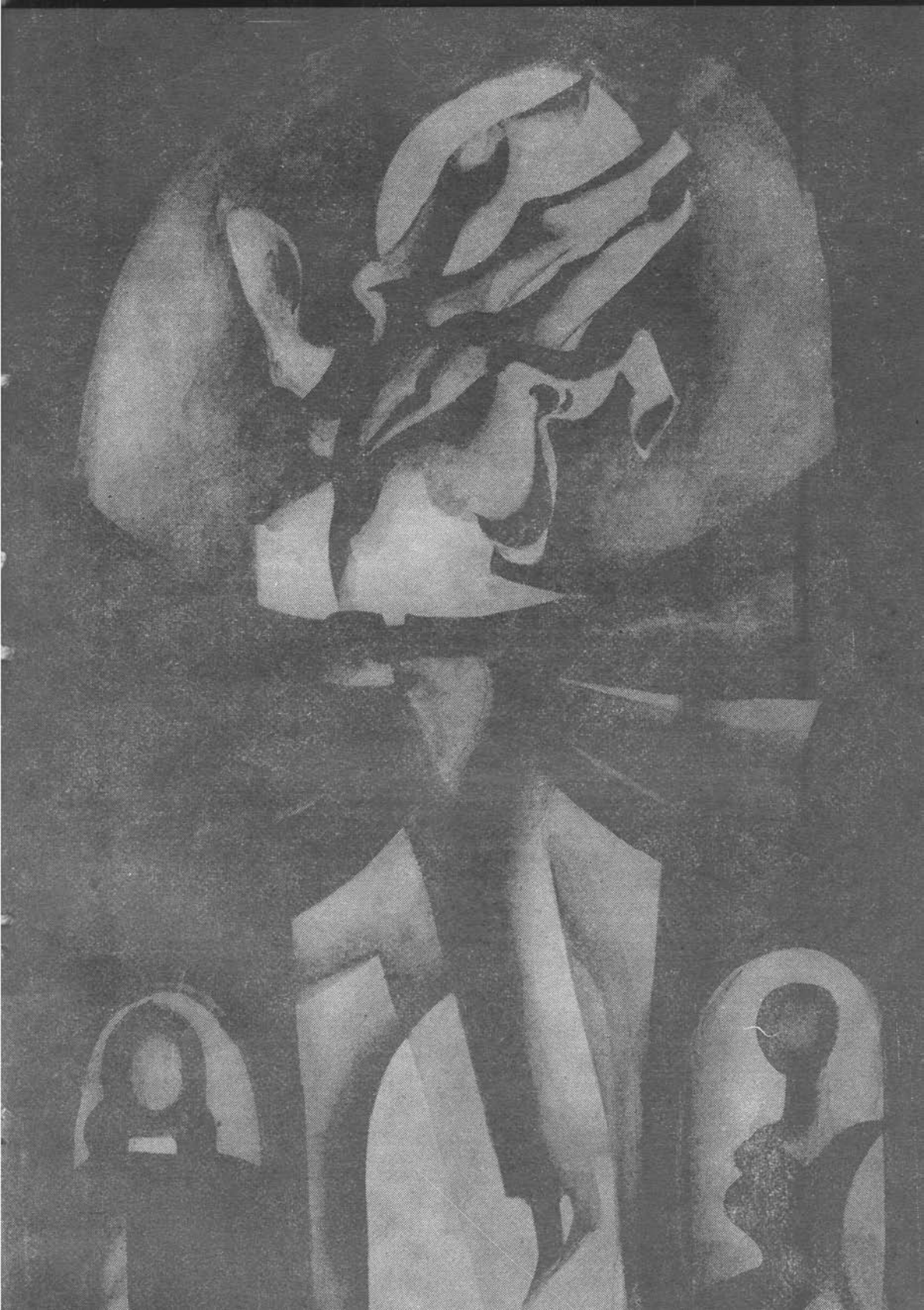
szünet után nagyon agresszíven) Hát nem így van! Az az igazság, hogy kidob-tad a vendéglőből a támadóidat, abban a néhányperces báli szünetben valóban halálos szerelembe bolondítottad anyámat, aki valóban hét város legszebb eladó lánya volt, s csak véletlenül múltott, hogy ebben a birodalomban most nem a Bolyai nevű királyi család uralkodik. (rövid szünet, majd ugyanúgy) Nekem most jogom van elhítenni önmagammal nemcsak azt, hogy apám a legcsodálatosabb férfi volt, anyám a legszebb nő volt, nemcsak azt, hogy a legnagyobb királyoknak vagyok egyenes leszármazottja: azt is jogom van elhítenni önmagam-mal, hogy emberfeletti lény vagyok, azért van ehhez jogom, mert nekem most emberfeletti erőre van szükségem, mert emberfeletti erőre van szüksége annak, aki kiszolgáltató helyzetben van, és a legaljasabb aljasságra szólítják fel azok, akiknek kiszolgáltatót! (szinte orádtva) Én nem egyszerűen kiszolgáltatót ember vagyok, én a legkiszolgáltatót ember vagyok, mert engem nem egyszerűen fel-kérték arra, hogy titkos jelentésekkel szolgáljam a császárt, nekem ultimátumot nyújtottak át: vagy hajlandó leszek embereket megfigyelni és beárulni őket, vagy megfosztanak az egyetlen jövedelmi forrásomtól, a nyugdíjamtól. Ez így van, nincs ezen mit szépitgetni.

Hirtelen letérdepel apja képe elé.

Ezennel kinevezlek istennek, apám! (rövid szünet) Azért teszem, hogy elhíthessem magammal, hogy isten fia vagyok. (rövid szünet) Isten fia képtelen aljasságot elkövetni! Ó, nem, nem attól félek, hogy teljesíteni fogom a katonai parancsnokság kérését, megválaszolok én nekik szépen, ha megkapják a Kossuth-hoz írt levelem másolatát, nem lesz kedvük még egyszer felszólítani. (rövid szünet után sejtelmesen) Attól félek, hogy alágyújtok a kézirataimnak, hogy pillanatok alatt megsemmisítem azt, aminek az elvégzésére húsz kemény évre volt szükség!

Hirtelen feláll, áttérdepel az asz-szony-kép elé.

Téged is istenné avatlak, hogy te is az légy, aki erőt ad nekem. (komolykodva) De nem kell istenné avassalak, hiszen te isten vagy. (hosszabb szünet után nagyon komolyan) Te isten vagy, mert az voltál te, aki vállalta mellettem a leg-

magányabb magányt. (*mintha imát mondana*) Te isten vagy, mert láttad, hogy görnyed valami alatt a vállam, mégis mellém álltál. (*rövid szünet*) Tudod, mire voltál te képes? Jöttél felém, és egyre szépültél, ahogy közeledtél, csak azért szépültél, mert láttál engem, és mert közeledtél felém, és te tudtad, hogy engem három-négyezer nő szeret, de egyedül te vagy olyan, aki egyre szépül, ahogy közeledik felém. (*rövid szünet, majd szinte fanatikusán*) Közeledtél és szépültél, s engem nem érdekelte többé, hogy meg akarom ajándékozni a világ-mindenséggel az embert, nem érdekelt, hogy meg akarom szépíteni az embert, nem érdekelt többé az emberiség, minden terhet ledobtam a vállaimról, nem érdekelt, hogy nem úgy él az ember, ahogy élnie kell (*egyre lelkesebben és fanatikusabban*), csak mentünk egymás mellett, éveken át mentünk, messze földről jöttek emberek megbámulni a csodát, hogyan szépül egyre két ember csak azért, mert egymás mellett mennek, és megjósolták az embereket, hogy szeretkezésükből új nap fog születni az égbe, és megjósolták, hogy miutánunk már nem lehet úgy, olyan semmi módra szeretni, mint előttünk. (*rövid szünet, majd ugyanúgy*) És hatvan éven át szerethettük volna egymást, hatvan éven át szépülhettünk volna egyre, és példánkából megtanult volna igazán szeretni az emberiség.

Rövid szünet után felugrik, majd nagyon ingerülten:

Dehogyan mondtam én le arról, hogy megajándékozom a világ-mindenséggel az embert, hogy megszépítsem az embert, a legnagyobb ujjongással fejeztem be a geometriát, amely hídként feszül az ember és a csillagok közé; hogy az embernek ideje legyen széppé válni, a legnagyobb ujjongással kerestem annak a gépi agynak a matematikai képletét, amely felmenti az embert mindentől, ami nem megszépülését szolgálja, nem mondtam hát le semmiről, semmiféle terhet nem dobtam le a vállaimról, amikor te közeledtél, és szépültél egyre, úgy közeledtél, szépülve egyre, ahogy a virágok közelednek a nap felé reggeleken. Mindent el kellett volna felednem, ami rajtad kívül való, csak fogadnom kellett volna a közeledésedet, de én semmit nem felejtettem el, semmiről nem mondtam le, s te csúnyulni kezdted, csúnyultál egyre, és lassan-lassan minden asszonyi, minden emberi kiveszett belőled, szerencsétlen fehérnép.

Hirtelen megfordul, és még magasabb csomót rak a kéziratkötegekből, kiabálva:

Ha lesz erőm alágyújtani ennek a rengeteg papírnak, ha lesz erőm megsemmisíteni hűsz gondolatizaszató évem gondolatait, a lángok körül táncolva a te nevedet fogom diadalittasan kiáltozni, szerencsétlen asszony, akit én tettem tönkre, mert képtelen voltam észrevenni, hogy milyen csodálatos szándékkal közeledtél felém.

Leül a kéziratcsomó tetejére, hosszú ideig ül mozdulatlanul, majd nagyon csendesen:

Úgy kellett volna kihasználnom a lehetőségeimet, ahogy Gauss kihasználta az ő lehetőségeit. Akkor negyedszázadon át én lehettem volna a geometria vagy a kard, vagy a hegedű istene, az asszonyok istene is én lettem volna, meghatódva jönnek akkor engem látni az emberek. (*hangosabban*) Aki negyedszázadon át a geometria, a kard, a hegedű istene tud lenni, az elé leborulni jönnek az emberek, az engedi magát az emberek sokaságától felemeltetni, engedi magát felnőni tízembernyi magasságba! (*rövid szünet után sejtelmesen, szinte súgva*) De ez már nem az emberért él, hanem az emberből. (*tanítósan felemeli az ujját*) Nem az emberért, hanem az emberből...

Rövid szünet után feláll, töprengő arckifejezéssel:

Nekem már nincs sok hátra, lehet, hogy hetek alatt kifut alólam roncs testem, de az emberek szeretetét még megszerezhetem magamnak, már megvan a tervem hozzá. El fogom árulni, hogy negyvennyolc októberében mit akartam elkövetni a császár ellen. (*élenken*) Át akartam venni negyvenezer szabadságharcos vezetését. (*szinte rekedten az izgatottságtól*) Negyvenezer katonával rendelkezett az a haditanács, amely visszautasította az ajánlatomat. Negyvenezer embert nem lett volna szabad várak ellen vinni, tíz város környékét, egy egész országrészt meg lehetett volna velük császári katonától tisztítani, a várakat egyelőre hagyni kellett volna...

Rohangálni kezd fel-alá, egyre izgatottabban.

Amikor megértettem a haditervüket, amelyet alig voltam képes megérteni, annyira szerencsétlen haditerv volt: azt

a negyvenezer katonát egyelőre egyetlen vár, elég jelentéktelen vár elfoglalására akarták felhasználni, az ott parancsnokló Urban jelentéktelen seregének megsemmisítésére, a fejemet a falba verni lett volna kedvem (*nagyon dühösen*), s ami még nevétségessé is tette a hadtervüket, az az a primitív kitételük, hogy Urban alezredest végül élve kell elfogniuk egyszerűen annak az öröméért, hogy magas lóról bezélhessenek majd velem, vagy mit tudom én már, miért. (*kiabál*) És hiába figyelmeztettem őket, hogy a hadvezetésre nem érvényes az, hogy aki sokat markol, keveset fog, hogy a kisszerű tervükbe úgy fognak belebukni, hogy míg ők azt a szerencsétlen várat ostromolgatják, az ottaninál sokkal erősebb ezredék fogják körülvenni őket. Elkeseredésemben követelni kezdtem, hogy adják át nekem a hadvezetést, mert ellenkező esetben napokon belül szétverik a szép negyvenezer főnyi sereget, a köröskörül várakban, városokban, városok és községek határaitban leselkedő, a negyvenezer bekerítésére ugrásra kész császári csapatok. Minden úgy történt, ahogy előre láttam. (*komórán*) Én már nem voltam ott, elkeseredésemben, hogy nem értenek vagy nem akarnak megérteni, még a tanácskozás után visszahúzódtam az íróasztalom mögé. (*kitör*) A szerencsétlen negyvenezer főnyi sereget hagyta bekeríteni, csodákat lehetett volna véghez vinni negyvenezer emberrel. Én nem kellettem nekik! Miért nem kellettem nekik?!

Leül a heverő szélére, csendesen:

Mint ahogy nem kell az embereknek a geometriám se, egyetlen gondolatom se. (*rövid szünet*) Most aztán gondolkozhatom, miért nem kellek az embereknek, miért kerülik a házamat: mert a geometriámmal a csillagok közé akarom kényszeríteni őket, vagy mert tízezer oldalnyi gondolattal megszépíteni akarom őket (*rövid szünet*), vagy talán azt nem tudják nekem megbocsátani, hogy negyvenkilencben nem haltam hős halált. (*kiabál*) Hát nem engedtek hősi halált halnom! Vonják felelősségre azokat, akik nem engedték, hogy hősi halált haljak! (*rövid szünet*) Menjek most oda minden emberhez külön-külön, és próbáljam nekik megmagyarázni, szájbarágósan megmagyarázni, hogy nekem akkor sem volt szerencsém, nem adatott meg nekem a hősi halál lehetősége...

Felugrik.

Eldöntöttem, hogy a hátra lévő hónapjaimban megteremtem annak a feltéte-

leit, hogy szobrot emeljenek nekem a halálom után. Nagyobb szobrot, mint amilyent Gaussnak emeltek! Már tudom is, mit kell tennem. Megírom annak a marha császári helytartónak, aki olyan gyalázatos levelet mert küldeni nekem, hogy tudomásom van egy császárelenes nagyméretű összeesküvésről. (*nagyon izgatottan*) Követelni fogják tőlem, hogy nevezzem meg az összeesküvés tagjait, és mert én erre nem leszek hajlandó, meghurcolnak, bilincsekbe verve visznek végig az utcákon, megkínóznak, akasztófát ácsolnak számomra, százezer ember jelenlétében felakasztanak, százezer ember visz majd tovább a lelkében, száz-ezer ember fogja követelni számomra a szobrot.

Rövid szünet után elkeseredetten kacagni kezd, majd leül. Gúnyosan kacag.

Kell a nyavalyának a szobruk! A szobornak való márványt csak tartogassák a Gaussok, a Napóleonok, a Goethék számára. (*tanítósan*) Mit tett Gauss? A matematika segítségével vagyont, hatalmat, tiszteletet szerzett magának! Mit tett Goethe? Versírással nőtt az emberek feje fölé, addig írta a verseit, míg ki nem neveztek miniszternek! Mit tett Napóleon? Hogy dicsőítsék, elindult, hogy kipusztítsa az embereket. Sok millió embert kipusztított, hát nagyon dicsőítették. (*szét-tárja a karjait*) Rám ezek után semmi szükség. Én már égethetném el a geometriámat, csak szerencsétlenségemre ki-nyomtatták annak idején, és nincs már nekem eröm a példányokat összegyűjteni. (*fenyegetően*) De amit még nem nyomtattak ki, ami hús kötetre való, de nem nyomtatták ki, azt még élegethetem. (*rövid szünet*) Annyi már az én feladatom ezen a földön, hogy kézirataimat el-égessem.

Feláll, szembefordul valamelyik tük-rös falrészszel.

Mit gondolsz, hé, hozzá kellene látnod már a holnapi napon, hogy ezt a papírrengeteget elégeds?! (*rövid szünet*) Azért, mert nem hiszel bennük, vagy azért, mert úgy érzed, nem érdemli meg az ember, hogy segíts rajta? Vagy inkább azért, mert az ember úgyszem hajlandó elfogadni a segítségedet? Hát persze, hogy azért, mert az ember nem akarja elfogadni a segítségedet. (*rövid szünet után sejtelmesen*) És a geometriádnak, a nagynak, az emberfeletti erővel megalapozottnak a hatásában sem hiszel?

Hátrább húzódik, majd ugyanúgy:

Számolj hát azzal, te szerencsétlennek született, hogy geometriád, a féléleted árán megalapozott, az embereknek nem jelent sokat, és nem is fog sokat jelenteni, csak önmagadnak jelent sokat, ha egyáltalán számít neked még, hogy bebizonyítottad önmagadnak, hogy te magad hatalmas vagy, csodálatos agykéreggel rendelkező vagy. *(Öngúnyyal)* Érveket adtál hát önmagadnak önnön tisztelkedre; hogy az emberek is tiszteljenek, ahhoz nem jó helyről gyűjtötted az érveket, annyit legalább idejében megtudhattál volna, hogy az emberek egy embert nem ugyanazokért tisztelnek, amikért az önmagát. *(rövid szünet, továbbra is öngúnyyal)* A régmúlt időkben volt egy nap, ó, már nem emlékszem pontosan, hogy mikor, amelyiken örömmel felkiálthattál, hogy új lehetőségekkel ajándékoztad meg az embert. *(rövid szünet)* Tulajdonképpen egy óriási nagy gondolatot dobtál az emberek közé, még nem hajoltak le utána, de majd egyszer lehajol valaki utána, aztán akadni fog egy-két olyan ember is, aki meg is fogja érteni, amit véletlenül végre felemltek, ki fogja kiabálni az embereknek, amit megértett *(rövid szünet)*, de lehet, meg se fogják hallgatni az emberek, de lehet, hallgatva hallgatják majd, csak nem értik, de lehet, értve értene fogják, csak használni nem fogják semmire.

A nézőtér felé fordul, lassan előrébb megy, majd harag nélkül, mintha valami nagyon egyszerűt mondana:

Senki emberfiát nem érdekli, hogy én megalapoztam számára azt a geometriát, amely hídként feszül az ember és a csillagok közé. *(védekező örömmel)* Mert ugye a geometria nem segít az embernek önmagát megoldani. *(rövid szünet)* Ha a geometria segíthetne az embernek megoldani önmagát, akkor rettenetes lenne, hogy senki nem törődik a geometriával.

Néhány másodpercig még mozdulatlanul áll, aztán lassan megfordul, a kéziratok közé ül, feszülten figyel, a világitás gyengül, a magnószalagról BOLYAI HANGJA:

A legfontosabb, amit én önmagamról önmagamnak el akarok mondani, az hogy sajnós én voltam századom legnagyobb embere, egyszerűen azért, mert én voltam az egyetlen fertőzetlen ember, úgymondhatnám, az egyetlen normális ember. Ki kellene vánszorognom az utcára,

és fel kellene pingálnom a falakra, miért vagyok én az egyetlen normális ember, hogy mi teszi normálissá az embert, mert nagyon egyszerű, egyetlen mondatban kifejezhető, bár a nagyon egyszerű gondolatokat mindig nehezen értették meg. Ennyi az egész: az ember akkor ember, ha összes választási lehetőségei közül mindig a legnehezebbet választja. És abnormálissá válik, mert születésétől haláláig minden alkalommal azt választja, ami könnyebb. Nem válhat normálissá, igazán emberre, mert alkalma sincs átérezni, hogy mit jelent mindig a nehezebbet választani.

A magnószalag megáll, teljes fény, Bolyai arcán még feszültebb figyelem. A világitás gyengülni kezd, a magnószalag beindul:

Fiatalon és vidáman, ha kimentem az utcára, mosolyogva néztek utánam az emberek, és suttoztak, hogy ez győzött le mindenkit a kardvívásban, ezt szereti az a lány, akiről mindenki azt hitte, legyőzhetetlen, ez győzte le az euklideszinek nevezett geometriát. *(rövid szünet)* Ezt az utóbbit nem mondták, fogalmuk sem volt az embereknek a matematikáról, ne is legyen fogalmuk, nagyon kisszerű dolog a matematika, hisz ami egyedül lényeges, az kifejezhető egyetlen mondattal: ember, válaszld mindig a legnehezebbet.

Gyorsan teljes fény, Bolyai feláll, gúnyosan:

Mennyire szánalmas lény az ember. Önmaga megnyugatására gátlástalanul gyárt zenét, gondolatokat. *(gúnykacajjal)* Elképzeled például, hogy be tudja adni az embernek azt az értelmetlen gondolatot, hogy válassza mindig a legnehezebbet. Ezt csak azzal lehet megértetni, te szerencsétlen, akivel felesleges megértetni. Csak az nem érti félre ezt a végtelenül egyszerű mondatot, akinek eleve ez a mondat határozta meg az életét. *(pátosszal)* Én voltam az a hülye, akinek ez a mondat határozta meg az életét, csak én nem értem félre ezt a mondatot! *(szinte jókedvűen)* Rettenetes, hogy miket érhetnek az emberek azon, hogy válaszld mindig a legnehezebbet, ahelyett, hogy valóban megértenék. Azt is érthetik belőle, hogy ha van egy szelet rozs- és egy szelet búza kenyér, akkor a rozskenyeret kell választani, ha van egy csúnya és egy szép nő, akkor a csúnyát kell választani, ha lehet választani a háborút és a béke között, akkor a háborút kell választani, ha lehet választani a vereség és a győzelem kö-

zött, akkor a vereséget kell választani. *(hosszabb szünet után kiabálva)* Elégtételt adok az embernek! Hirdetni fogom végre, ami számára legközérhetőbb, aminek hirdetéséért idők végezetéig áldani fog, amit mindenki el fog mondani: hogy ember, válaszod mindig a legkönnyebbet. *(még hangosabban)* Mindenki hülye, aki összes választási lehetőségei közül nem a legkönnyebbet választja. *(rövid szünet után sejtelmesen)* De aki mindig a könnyebbet választja a nehezebb helyett, az már nem az emberért él, hanem az emberből. *(rövid szünet)* Nem az emberért él, hanem az emberből!

*Gyorsan a színpad széléig megy, le-
térdepel, nagyon izgatottan:*

Meg akarom tudni, hogy volt-e az én életemnek alkalmas pillanata a nagy változtatásra, amely pillanatban én az emberért élőből emberből élővé alakulhattam volna át, mindennél jobban akarom tudni, hogy volt-e az életnek egy olyan nagy-nagy pillanata, amelyikben lemondhattam volna a világűr felé utat nyitó új geometriáról, az ember megmentéséről, az ember megszépítéséről. *(hirtelen szá-
nalmas hangon)* Ha nem volt ilyen pillanat, akkor jó, de ha volt, az nagy baj. Akkor én nem tudok már megnyugodni, akkor én megkezdem visszavároggni azt a pillanatot, akkor az én életem hátralevő órái már csak sóvárgással lesznek tele. *(rövid szünet után nagyon komolyan, szinte lélegzetvisszafojtva)* És az igazság az, a legcsodálatosabb, legfontosabb igazság az, hogy nem volt olyan pillanat. Mert én tulajdonképpen nem is választottam soha a legnehezebbet, csak úgy adódott. *(felszabadultan)* Én az új geometria megteremtését, amely az ember megajándékozása a végtelennel, a harcomat érte nem magam választottam, kisgyermek koromban már elvégeztetett, hogy harcolni fogok vele. A gyermekkorom egyszerűen eljegyzett a tér tudományával.

Feláll, majd ugyanúgy:

Lehet, hogy abban a pillanatban, amikor egyszerűen elkaptam a legsötétebb bizonytalanság érzése: ámulva döbbsentem rá, négyéves, ha lehettem, és ámulva döbbsentem rá, hogy az ember nincs biztonságban a védelmére épített szobákban, mert a szobákat állandóan tapasztják és meszelik, hogy erősek maradjanak, éppen meszeltek aznap, nálunk, s rádöbbsentem négyéves létemre, hogy ha a szobák falait tapasztják és meszelik, a falak köze-

lednek egymáshoz, s ha a meszelést és tapasztást sokszor megismétlik, és megismétlik, hogy erősek és szépek maradjanak a szobák, akkor egyszerűen összezsugorodnak a szobák, mert az agyag és a mész lop a nagyságukból, és a vége ennek csak az lehet, döbbsentem rá négyéves koromban, hogy a falak, a szeltől, esőtől, hótól védő falak egyszerűen összenyomják az embert. És még korábban, hároméves ha lehettem, amikor először gondolkodtam el azon, hogy van-e vége a Földnek, és tisztán láttam magam előtt, hogy ha a Földnek vége is volna, azaz szélei volnának, rajta túl lennie kellene valaminek, ha másnak nem is, legalább üres térnek.

*Nagyon lelkesen keresztül-kasul jár
a kéziratcsomókon.*

Négyéves koromban már a sinus fogalmával is tisztában voltam valamennyire, öt éves koromban már a legtöbb csillagzatot meg tudtam különböztetni, eljegyzettje voltam tehát már akkor a tér tudományának. *(rövid szünet)* S hogy a geometria után belebújtam az élet elől a papírrongengetegbe, az ember megmentésébe, ezért sem lehetek önmagam előtt felelős, mert én *(nagyon hangsúlyozva)* ezt sem vállaltam, az ember megmentésének szándéka szinte úgy következett a geometria megmentésének szándékából, mint egyik matematikai képlet a másikkal: egymásból levezethetők. *(kiabálva)* Tehát én ezennel önmagam előtt felmentem magam. *(sejtelmesen)* Zenét sem kell hallgatnom ezután ahhoz, hogy megnyugodhassak. *(rövid szünet)* Most már olyan ember vagyok, aki önmagát felmentette!

Megáll, rövid szünet, majd még nagyobb lendülettel járkal a kéziratcsomók fölött:

Dehát nemcsak a gyermekkorom határozta meg, hogy olyanná váltam, amilyen vagyck. *(nagyon lelkesen)* Lehetőséges, hogy van az életnek egy olyan meghatározó törvényszerűsége, amelynek, ha százezerszer erősebb lettem volna, akkor sem mondhattam volna ellent.

A kéziratcsomó tetejére áll, mintegy önmagát megdicsőítő, önmegnyugtató lelkesedéssel:

Az határozta meg olyan szerencsétlenül az életemet, hogy képtelenné váltam olyasmivel foglalkozni, amivel mások is sikeresen foglalkoztak, képtelenné váltam olyan környezetben élni, ahol nem lehettem első.

Újra lendületesen, izgatottan járkálni kezd, továbbra is önmegnyugtató lelkesedéssel.

Na, lássuk csak: a hadmérnöki akadémián megmaradhattam, el is végezhettem, mert tanuló társaim között könnyűszerrel első lehettem, hadmérnökként tisztí váll-lapokkal viszont már elviselhetlenné vált számomra az élet, mert feletteseim elsőbbségét kénytelen voltam elismerni, legalábbis úgy kellett élnem, mintha elismerném, kötelezett erre a katonai szabályzat, tehát túl ritka lett ott számomra a levegő, fulladásos rohamaim lettek, képtelen lettem a legkevesebbre is, szárazra vetett halként vergődtem, képtelennek bizonyultam egy lóistálló tervrajzát elkészíteni, menekülnöm kellett vissza a vízbe, menekültem is, és feléledtem újra a geometria évezredekben át megoldhatatlannak tűnő problémáiban. *(ámuló örömmel)* Így volt, de hiszen pontosan így volt! Megtaláltam életem meghatározó törvényszerűségét! Milyen egyszerű: katonai felettéseimnek jelentéseket kellett írniuk arról, hogy egy egyszerű istálló képtelen vagyok megtervezni, ellenben Gaussnak, a század legnagyobb matematikusaként emlegetett tudósnak el kellett ismernie, hogy geometriai munkámban óriási jelentőségű dolgokra jöttem rá *(most harag nélkül)*, persze csak magánlevélben ismerte el, ahhoz nem volt elég nagy ember, hogy hivatalosan elismerje, túlságosan féltette szegényke matematikus királyi koronáját.

Megindul a nézőtér felé, boldogan mosolyogva:

Hát ez igazán csodálatos: nekem, az embernek megadatott, hogy felfedezzem életem törvényszerűségét! Hiszen ennek a meghatározó törvényszerűségnek ismeretében minden világos: hát azért dobtam el magamtól a matematikát is, miután a geometriát megtisztítottam mocsokaitól, miután kitártam előtte a rejtett kapukat *(nagyon boldogan)*, mert a geometria olyan egyszerű tudománnyá vált, amelylyel most már bárki foglalkozhat, és *(rövid szünet)* és milyen egyszerű továbbra is: törvényszerű, hogy azonnal az üdvtanba kellett belekapjak, az embert megmentő, az embernek végre boldogsága felé vezető utat megmutató tanba, hiszen ez az, amivel eddig mindenki sikertelenül foglalkozott: az ember számára a boldog élet felé vezető út meghatározása, azon tudomány alapjainak lefektetése, amely megtalálja a módját annak, hogy az embert erre a végre fel-

fedezett útra rákényszerítse. Hát minden napnál világosabb! *(rövid szünet, majd egyre átszellemültebb mosollyal)* És most már az életemet meghatározó törvényszerűség ismeretében fel tudom menteni azokat az embereket is, akik negyvennyolcban visszautasították az ajánkozásomat, hiszen nem felelősek a visszautasításért, mert én nem egyszerűen ajánlottam magam, én vezérnek ajánlottam magam, hiszen nem rosszakaratból utasítottak vissza, egyszerűen azért utasítottak vissza, mert nem hittek bennem mint vezetőben, felmenthetem hát őket.

Leül a kéziratok közé, jólesően szétterpeszkedik rajtuk, sejtelmesen:

Milyen csodálatos így, gondtalanul, felülően lenni, megkönnyebbülten, önmagam előtt felmentetten, megnyugodva abban, hogy nem vagyok felelős elrontott, sikertelen életemért. *(kezét felémelve, lelkesen)* Megadatott hát nekem a megnyugvás. *(csodálkozó örömmel)* És érdekes, hogy a fejem is most rendkívül tiszta, holnap lehet, hogy újra rángatni fogják a nyílalások kikészülni akaró agyamat, de most rendkívül tiszta, teljesen tiszta az agyam, s ez nem véletlen, a rég óhajtott megnyugvás hozta ezt meg nekem.

Felugrik, lelkesen kiabálva:

Nem vagyok felelős önmagamért, szükségyszerű volt, hogy minden úgy történjen, ahogyan történt, hiába akartam volna én az emberből élni, én csak az emberért élhettem, és nem vagyok felelős ezért, nincs mit visszasíratnom, nem én döntöttem, egy könyörtelen *(rövid szünet)*, csodálatos törvényszerűség határozott meg mindent.

Visszaül, csendesen:

Nem akarok már mást, csak azt, hogy életem végéig megmaradjon számomra ez a csodálatos nyugalom.

Végigdül a kéziratokon, a világítás lassan gyengül, majd rövid szünet után BOLYAI HANGJA magnószalagról, nagyon csendesen és telve nosztalgiaiával:

Húszgynéhány éves koromban, amikor a tisztí egyenruha úgy állt rajtam, mint senki másén, és egy zászlóalj minden tisztjét dölyfösen párviadalra hívtam ki, s a koradéltól késő estig tartó viadalon

egyenként legyőztem őket, s két győzelem között a tiszték bosszantására anynyi szünetet tartottam, amennyi alatt egy bosszantó nótát kicsalhattam a hegedűmből, hej, hogy csüggett rajtam minden asszony szeme egy-egy ilyen bravúr után. (rövid szünet) Karddal én annak idején, amikor még ellenkezni tudtam, amikor még a geometriát nem hagytam teljesen a fejemre nőni, akkor én karddal, hogy ficáncoló kedvemben ne kelljen embert megcsipkednem vele, kovácsoltvas szeget céloztam meg vele, akármilyen vastagot, vagy ami legnehezebb, akármilyen vékonyat, egyetlen csapással és pontosan kettőbe szeltem, mértani pontossággal kettőbe szeltem, egyetlen csapással, és sohasem vétettem el. (hosszabb szünet) Jöttél felém, és egyre szépültél, ahogy közeledtél, csak azért szépültél, mert láttál engem, és mert közeledtél felém, és te tudtad, hogy engem három-négyezer nő szeret, de egyedül te vagy olyan, ki egyre szépül, ahogy közeledik felém. Közeledtél és szépültél, s engem nem érdekelt többé, hogy meg akarom ajándékozni a világmindenséggel az embert, nem érdekelt, hogy meg akarom szépíteni az embert, nem érdekelt többé az emberiség, minden terhet ledobtam a vállaimról, nem érdekelt, hogy nem úgy él az ember, ahogy élnie kell, csak mentünk egymás mellett, éveken át mentünk, messze földről jöttek emberek megbámulni a csodát, hogy szépül egyre két ember csak azért, mert egymás mellett mennek, és megjósolták az emberek, hogy szeretkezésünk-ből új nap fog születni az égre, és megjósolták, hogy miutánunk már nem lehet úgy, olyan semmi módra szeretni, mint előttünk. És hatvan éven át szerethettük volna egymást, hatvan éven át szépülhettünk volna egyre, és példánkból megtanult volna igazán szeretni az emberiség. Ó, dehogys mondtam én le arról, hogy megajándékozom a világmindenséggel az embert, hogy megszépítsem az embert, a legnagyobb ujjongással fejeztem be a geometriát, amely hídként feszül az ember és a csillagok közé: hogy az embernek ideje legyen széppé válni, a legnagyobb ujjongással kerestem annak a gépi agynak a matematikai képességét, amely felmenti az embert mindentől, ami nem megszépülését szolgálja, nem mondtam hát le semmiről, semmiféle terhet nem dobtam le a vállaimról, amikor te közeledtél és szépültél egyre, úgy közeledtél szépülve egyre, ahogy a virágok közelednek a nap felé reggeleken. Mindent el kellett volna felednem, ami rajtad kívül való, csak fogadnom

kellett volna a közeledésedet, de én semmit nem felejtettem el, semmiről nem mondtam le, s te csúnyulni kezdted, csúnyultál egyre, s lassan minden asszonyi, minden emberi kiveszett belőled.

A világitás erősödik, rövid szünet, BOLYAI meggyötört arckifejezéssel feláll, elkeseredetten:

Nagyon tiszta, rendkívül tiszta kellene legyen az agyam, a nyilalások rángatásai meg kellett volna szűnjének, könnyűnek, nagyon könnyűnek kellene érezze magát az, aki megtalálta a megnyugvást, az előbb még rendkívül tiszta, teljesen tiszta volt az agyam, (szinte szóvalmasan) Azt akarom, hogy életem végéig megmaradjon számomra az a csodálatos nyugalom, amely az előbb elfogott.

Lassan a dézsához megy, nagyon csendesen:

Most már én nem akarom, hogy a hideg víz csalja ki belőlem az erőt, most már egész napon át, huszonnegy órán át erőnek akarom érezni magam.

Leül a dézsa mellé, hosszabb szünet, majd csendesen:

Mi is volt az, amivel az imént én olyan könnyűszerrel jókedvre tudtam hangolni magam? (sejtelmésen) Mielőtt idejöttem a dézsához, mi is történt velem? (Szünet, az egész ember maga a töprengés, majd minden lelkesedés nélkül) Ja, igen, felfedeztem életem megnyugtató törvényszerűségét. (rövid szünet) Amely megajándékozott a nyugalommal.

Erőlködve feláll, csendesen:

Ha életem törvényszerűségének felfedezése valóban megajándékozott a nyugalommal, akkor a nyugalom nem ér semmit.

Apja képére néz, lassan közeledik hozzá:

Apám, te akit a föld összes emberei közül a legtöbbre becsültem, akire még hallgattam is néha, miért nem figyelmeztetted engem idejében, hogy csak olyasmivel szabad foglalkozni, ami pénzt és hatalmat hoz. (rövid szünet) Már gyermekkoromban meg kellett volna ijednem attól, hogy én felnőve nagy fádba fogom vágni a fejszémeket. (kissé szóvalmasan) Amikor még öt éves voltam, hatással lehetett volna rám, apám.

Rövid szünet, majd megfordul, rekedten felnevet:

Mit számít annak, aki kiszolgáltatott helyzetben van, hogy törvényszerűségeket fedez fel, hogy felfedezi élete meghatározó törvényszerűségét. *(gúnykacajjal)* Megtalálhatja-e egyáltalán a nyugalmat, aki kiszolgáltatott helyzetben van?! *(csendesen)* En nem egyszerűen kiszolgáltatott ember vagyok, én a legkiszolgáltatottabb ember vagyok, mert engem nem egyszerűen felkértek arra, hogy titkos jelentésekkel szolgáljak egy tökkel-ütött császárt, nekem a legborzalmasabb ultimátumot nyújtották át: vagy hajlandó leszek embereket megfigyelni és beárulni őket, vagy megfosztanak a nyugdíjamtól, az utolsó falat kenyértől megfosztanak...

Rövid szünet után hirtelen a Gauss-kép felé fordul, nagyon izgatottan:

Gauss, te megkoronázott, félreértettem kettőnk viszonyát, nevetséges módon, röhgőnivalóan félreértettem.

A kép elé siet, majd ugyanúgy:

Egyáltalán nem lényeges az, te matematikus király, hogy te féltél tőlem, nehogy miattam levegyék fejedről a koronát, és az sem lényeges, hogy megkoszorúztalak, mert csak úgy tudtam elviselni az irántad érzett gyűlöletemet, ha megkoszorúztalak. *(sokáig bámulja a képet, majd sejtelmesen)* Az, ami kettőnk viszonyából egyedül lényeges, összehasonlíthatatlanul borzalmasabb akár a félelemnél, akár a gyűlöletnél. *(szinte súgva)* Az az igazság, hogy te nemcsak féltél tőlem, én nemcsak gyűlöltelek, miközöttünk olyan küzdelem folyt le, amely már nemcsak kettőnk küzdelme. *(nagyon izgatottan, sejtelmesen)* Az tulajdonképpen az emberiség küzdelme a megmaradásért. *(rövid szünet, izgatottan súgva)* Rájöttem arra, hogy a küzdelem közöttünk nem szűnt meg a haláloddal. *(rövid szünet, majd ingerülten)* Rettentetes, hogy nem találok szavakat, amelyekkel kifejezhetném ennek a küzdelemnek a lényegét. *(hirtelen)* Ennek a küzdelemnek a színhelye nem a matematika, még csak fel sem merül ebben a küzdelemben, hogy kettőnk közül ki a nagyobb matematikus. *(gyorsan)* Ennek a küzdelemnek a célja részemről, részemről a célja mintegy önmagam megdicsőülése önmagam előtt. *(szinte ijedten)* Nem, nem, jaj de rossz szavakat használok. *(rövid szünet után fanatikusan)* Cél-

ja a tisztá céltalan győzelem maga, de-hogy céltalan, célja a még kifakasztatlan erőforrások kifakasztása, célja az emberi erőnek billiószorosára fokozása. *(egyre inkább örülettel határos fanatizmussal)* Az én szervezetem még három-négy-hét napig, talán egy hónapig bírja a harcot a halál ellen, ha ez a még kifakasztatlan erőforrás nem fakad fel a mélyből. A mi küzdelmünk kimenetele dönti el, hogy az az erőforrás végre felfakad, és a magasba tör-e, avagy örök időkre visszahúzódik a föld mélyébe.

Megfordul, lassan leereszkedik a földre, hosszasan töpreng, elgondolkozva:

Világos, hogy ennek a küzdelemnek a legmélyén az van, hogy valamiből élni vagy valamiért élni, de nem egyszerűen úgy, hogy a mindig valamiből és sohasem valamiért élő megkoronázott, megkoszorúzott Gauss-szal megküzd a szerencsétlen, mindig valamiért és sohasem valamiből élő Bolyai. *(rövid szünet)* Ebben a küzdelemben nem a küzdő felek fontosak, a fontos, az egyedül fontos a világ összes embereinek a viszonyulása ehhez a küzdelemhez. *(öklével ütemesen verve a padlót, kinyilatkoztatászerűen)* Mert az az erőforrás csak akkor fakadhat fel, ha a valamiből való élet kultuszát felváltja a valamiért való élet kultusza!

Feláll, sétálni kezd, majd élénken, szinte tréfálkozva:

Még győzhetek, a győzelemhez csak az kell, hogy az emberek felismerjék, hogy legnagyobb érdekük, hogy megvalósuljon a valamiért való élet kultusza.

A sétája felgyorsul, egyre vésztyjós-lóbbá válik, belerúg a kéziratokba, görcsös kacagásban tör ki.

Miféle győzelmem?! Miféle győzelmem?! A küzdelemnek vége, vége a küzdelemnek, a küzdelem a valamiért való élet vereségével eldőlt! Napokon át átejtetem magam, hagytam napokon át átejteni magam, mint egy félkegyelmű, mint egy agyalágyult, hagytam átejteni magam. *(ordítva)* Hát a küzdelemnek abban a pillanatban lett vége, amelyik pillanatban annak a szerencsétlen császári helytartónak az agyában az a leggyalázatosabb ajánlat megfogant. Ha abban a pillanatban még nem dőlt volna el a küzdelem, annak a szerencsétlennek az agyát kiégette volna az a leg-

szégyenteljesebb gondolat, ha még nem győztem volna le, senkinek nem lett volna bátorsága behozni hozzám azt az idézést, ha még nem győztem volna le!

Elhallgat, mozdulatlanul áll, majd lassan a Gauss képe felé fordul, nagyon csendesen:

Engem, aki a matematikáért éltem, legyőzött Karl Friedrich Gauss, aki a matematika segítségével élt, a matematikából, de nem a matematikáért. (a lehető legcsendesebben) Az ember, aki valamiért is tudott élni, nemcsak valamiből, legyőzöttet.

A nézőtér felé fordul, majd ugyanúgy:

Az az ember, akit aljas cselekedetre lehet könnyedén felszólítani, a legteljesebb mértékben legyőzött ember. (továbbra is nagyon csendesen) A küzdelemnek vége, végre bizonyossá vált, hogy vesztettem. Lehet, hogy eleve esély nélkül indultam a harcba. (groteszk mosollyal) Ha az embernek, aki valamiért akar élni és nem valamiből, nincsenek esélyei, akkor az ember sorsa megpecsételtetett.

Közeledik saját arcképe felé, továbbra is szinte indulatmentesen, nagyon csendesen, ugyanazzal a groteszk mosollyal:

Megalázni csak azt lehet, aki legyőzöttet, aki legyőzöttet, az megsemmisítettet, tehát az nincs.

Leemeli a képet, inkább elmélázó, fáradt mosollyal, mint indulattal, öklével beveri, majd egyenletes mozdulatokkal nagyon apró darabkákra kezdi tépni. A kép darabjait a nézőtér felé fordulva úgy eregeti ki a kezéből, ahogy a kisgyerek az apróra tépett papírszeletkéket, hogy lebegyen neki. Ugyanolyan hangsúlylyal és arcjátékkal, mint előbb:

Elvégeztetett. A legyőzöttről ne maradjon kép.

Egyre apróbb darabokra tépi a képet, a papírszeletkéket egyre vontatottabban eresztgeti nagyon fáradt, csendes, félőrült mosollyal, közben kissé éneklő hangon ismételteti:

Csak az él, aki valamiből él, az nem él, aki valamiért él. Az ember erőforrásai visszahúzódnak a föld mélyébe, ha csak az él, aki valamiből él, s az nem élhet, aki valamiért él, az ember hát elpusztítja önmagát, az ember hát elpusztítja önmagát, az ember hát elpusztítja önmagát, ha csak az élhet, aki valamiből él, az nem élhet, aki valamiért él, az ember akkor elpusztítja önmagát.

Néhány másodpercig hangtalanul eresztgeti a képszeletkéket, majd generálsötét és

FÜGGÖNY

Paulovics László: Ikarusz 222

